

ÇOCUKLARDA ÖNYARGILARI BELİRLEYEN FAKTÖRLER ÖNYARGININ SOSYAL PSİKOLOJİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ:

Doç. Dr. Muhittin Aşkın

Önyargı sosyal psikolojide merkezi bir yer işgal eden kavramlardan biridir. Bireyin inanç ve tutumları içerisinde ele alınan bu süreç üzerinde sosyologlar ve sosyal psikologlar çok durmuşlardır.

Sosyologlar ve psikologlar kültür muhtevasının bir parçası olan bu yargıları, birey kimlerden ve nasıl öğreniyor? Önyargıları belirleyen faktörler nelerdir? Acaba önyargıların oluşumunda kalıtımın rolü nedir? Bu gibi sorulara cevap arayan sosyal psikolojiler önyargıları üzerinde çok ayrıntılı araştırmalar yapmışlardır.

Çocuklarda önyargıları belirleyen faktörlere değirmeden önce, önyargı teriminin kökenini, ve önyargı ile ilgili bazı kavramların üzerinde durmak gerekir.

ÖN YARGI NEDİR? ÖNYARGININ ÇEŞİTLİ TANIMLARI VE ÖZELLİKLERİ:

Önyargı, önceden yapılmış bir yargılama demektir. Önyargıları olan bir insan, o yargıyla ilgili objektif olaylar daha ortaya çıkmadan önce, bu olaylar hakkında inanç sahibi olmuştur.

Önyargı, haklılığı kanıtlanmış bir tutuma işaret etmek için kullanılır. Her ne hemem bütün tutumlar bir ölçüde önyargı olarak nitelendirilebilir. Çünkü insanlar tutumlarının doğruluğunu kanıtlayacak birinci el bilgiye ancak nadiren sahip olabilirler. Bununla birlikte, sadece olaylara açıkça ters düşen ve çoğu kez olumsuz olan tutumlar önyargı olarak adlandırılır.

ÖNYARGININ ÇEŞİTLİ TANIMLARI:

Önyargı psikologlar tarafından çeşitli şekillerde tanım'a mıştır. Göreceğimiz gibi, bu çeşitli tanımlarda ortak noktalar vardır. Çeşitli tanımlarda ortak noktaların bulunması bize psikologların kavram üzerinde az çok birleştiklerini gösterir. Krech (1962) önyargıyı bir objeye karşı oldukça yüksek bir düzeyde kalıplaşmış hoşça gitmeyen bir tutum olarak tanımlamıştır.

McDoagh ve Richards da önyargıyı şöyle tanımlamışlardır. Kişilere göre, inanca ve nesnelere karşı önceden tasarlanmış yargılardır.

Marden ve Mayer ise önyargıyı "bir grubun bütününe veya o grubun her bir üyesine küçültücü şekilde olumsuz bir tavır takınmaktadır. (Nakleden Ehrichs, 1973).

ÖNYARGININ ÖZELLİKLERİ:

Önyargı aslında insanları kati bir şekilde sınıflandırma eğilimidir. Önyargılı kişiler insanları siyah derili olma, katolik olma, Afrikalı olma ve benzeri gibi ortak özelliklerine dayanarak aynı grup içinde sınıflandırır ve aynı grup içerisinde sınıflandırdığı tüm bireylerin aynı özelliklere sahip olduğunu kabul ederler.

Buna bağlı olarak bütün önyargıların önemli bir ortak özelliği, önyargı nesnesi hakkında kalıp yargıların (Stereotip) oluşmasıdır.

Önyargılı beyazların zenciler hakkındaki bu tür kalıp-yargılarından biri, onların cahil, batıl inançlı ve kaygısız oldukları şeklindedir. Önyargıların bir başka özelliği de, sosyal uzaklığı artırmalarıdır. Sosyal uzaklık bir bireye A grubunun bir üyesini arkadaşlığa, oda arkadaşlığına, kcmşuluğa evlilik yoluyla yakın akrabalığa v.b. kabul edip etmeyeceğini sorma yoluyla ölçülebilir. Örneğin zencilere karşı aşırı bir önyargılı bir birey, bir zenciye bu rollerden hiçbirine kabul etmeyecektir. Fakat daha az önyargılı bir zenciye bu rollerden bazılarını kabul edecek bazılarını etmeyecektir.

Şimdi önyargı terimi ile ilgili yargı, kalıp-yargı ayırımı kavramlarına kısaca göz atalım.

Bilindiği gibi, yargılar ve önyargılar birer değerlendirmedir. Bununla beraber, aralarında fark vardır. Yargı gerçeğe dayanır. Halbuki, önyargı, gerçek belli olmadan ortaya çıkar. Yargının muhtevası objek olaylarla uygunluk gösterir. Önyargının henüz daha objektif olaylarla uzlaştığı görülmemiştir.

Rasyonel ve bilimsel düşünen bir toplumda insan davranışı ile ilgili yaklaşım, sayesinde yargıların sayısı artar, önyargıların sayısı ile azalır. Aslında bütün toplumlarda çok sayıda önyargılar vardır. Çünkü insanlar; diğerlerini ve çevrelerini değerlendirirken her zaman rasyonel davranmayıp, duygu, sempati ve antipatilerin etkisi altında hareket ederler. Bu nedenle, önyargılar evrensel bir olay olarak bütün dünyada sürekli olarak görülmektedir.

STEREOTİPLER (Kalıp Yargılar):

Kalıp yargılar, önyargılı tutumların ve inançların bir ürünüdür.

Stereotip terimi Walter Lippman tarafından öne sürülmüştür. O, bu kavramı rijid ve standardize olmuş bir biçimde "kafamızdaki resim anlamında kullanmıştır.

Stereotipler (kalıp- yargılar, düşünce klişeleri, basma-kalıp fikirler), kafamızdaki tasavvurları basitleştiren bir takım zihinsel amelyelerdir.

Fichter "Stereo-tipi" tutum'a önyargının bir birleşimi olarak tanımlamıştır. Örneğin, "tüm kapitalistler sömürücüdürler. Stereo-tipinde bir sınıfa karşı antipatinin yarattığı tutum, yine aynı sınıfa karşı olan önyargı ile birleşir.

Ayırım: Önyargının aksine "ayırım" terimi bir birey veya gruba karşı yapılan olumsuz veya haksız davranışlara işaret etmek için kullanılır.

ÇOCUKLARDA ÖNYARGILARI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Çocuklarda önyargıları belirleyen faktörler şöyle sıralayabilir.

1- AİLE:

Her toplumda en önemli kültürel etkileri aileden gelir. Doğumdan erginlik (buluş) dönemine kadar çocukların tutumları hemen hemen ana-babaları tarafından şekillendirilir. Çocuk üzerinde ilk kültürel etkilerin aile ortamından geldiğine şüphe yoktur. İlk okul çocukları çeşitli konulara ilişkin tutumlarını anlatırken sık sık anne veya babalarının söylediklerinden örnekler verirler. Bu konuda Horowitz çocuklarda oynamamanızı istiyor? şeklinde çeşitli sorular sormuştur. Araştırmacı derneklerden ilginç cevaplar almıştır. Örneğin, çocuklar, annem siyah çocuklarla oynama, onlar pistir, hastalık taşır, v.s. Bu araştırmanın sonuçları inanç ve tutumların geçirilmesinde ana-babanın önemli bir rol oynadığı göstermiştir.

Çocuk kültürel değerleri ve normları sosyalizasyon denilen bir süreç yoluyla kazanır. Çocuk için ilk sosyalizasyon (toplumsallaşma) kaynağı, toplumun temel davranış biçimlerini öğreten ailedir.

Önyargının aile ortamında kaynaklandığını gösteren diğer bir araştırmada Ammons (1950) tarafından yapılmıştır. Ammons 4 yaşındaki çocuklarda bile etkin önyargıların bulunduğunu saptamıştır. Araştırmacıya göre, çocuk daha çok küçüken kendisinde önyargı uyandıran etkilenmelere ailesi tarafından itilmektedir.

Okul öncesi çağının başlarında bulunan çocuklarda, etnik farklara karşı tepki, algı düzeyinde olup, davranışları etkilememektedir. Çocuk siyah bir bebekle beyaz bir bebek arasındaki farkı, kendi deri rengine benzeyeni ayırarak özdeş kılıyor, fakat bunlardan birini yüceltici, diğerini aşağılayıcı bir tavır takınmıyor. Beyaz çocukların kendilerini beyaz olarak belirlemeleri, zenci çocuklarının kendilerini siyah olarak belirlemelerinden daha erken yaşta ortaya çıkmaktadır.

Morland'a (1958) göre pek erken yaşlarda çocuklar insanlar arasındaki farklılıkların bilincine varabilir. Fakat bu farklılıkların bilincine varılması tek başına çocuğun önyargılı olacağını belirlemez. Ancak farklı olan kişilere karşı sosyal tutumların bilincine vardığında, ve kendisine bu konuda baskı yapıldığını görünce önyargı sahibi olur.

Stevenson (1960) çocuklar insanlar arasındaki farklılıkların bilincine 4 yaşından önce varamadığını öne sürmüştür. Bazı araştırmacılar çocuklarda önyargıların 3 ilâ 4 yaşları arasında görüldüğü kanaatinde. Halbuki çocuklarda önyargılı davranış ise bu yaşlardan sonra ortaya çıkar.

2- SOSYAL ÇEVRE, AKRANLARIN ETKİSİ VE EĞİTİM

Çocukların tutumlarının oluşumunda rol oynayan bütün faktörler arasında da en göze çarpıcı etkiyi yapan eğitimidir. Eğitimin tutumlar üzerindeki etkisi, ana-babaların politik ve dinsel inançların etkisi kadar kuvvetlidir.

Çocuk büyüdükçe ana-babaların tutumları üzerindeki etkisi azalır. Bir çocuğun akranları, aşağı yukarı kendisiyle aynı yaş ve eğitim düzeyinde olan kişilerdir.

Akranların tutumlar üzerindeki etkisi, çocukların ana-babadan çok akranları ve tanıdıkları ile birlikte olmaya başladıkları erginlik döneminde kendini gösterir. Akranların tutumları şekillendiren önemli bir etken olmasının nedeni, insanların sevdikleri ve kolay ilişki kurdukları kişileri "otorite" olarak görme eğiliminde olmasıdır. Pek çok önyargı, ana-babaların, öğretmenlerin, taklitinden doğar. Zelig (1955) in de gayet yerinde belirttiği gibi "Çocuklar önyargılarını sosyal çevreden alırlar."

3- İHTİYAÇ: Önyargılar bir kere oluştuktan sonra kolay kolay değişmezler. Gerçekte, objeleriyle uzun boylu bir yaşantı olmadan yıllarca devam edebilmeleri, önyargının en önemli yanlarından biridir. Önyargılar, bireyin bazı ihtiyaçlarına cevap verir, diğer bir anlatımla, bireyin bazı güdülerini tatmin eder. Üstünlük duygusu önyargıların cevap verdikleri ihtiyaçların başında gelir. Örneğin, ırkçılık bazı insanların kendilerini üstün görmelerini sağlayacak bir sosyal ayrımı ortaya çıkarır.

Bu ayrımı çerçevesinde en cahil bir beyaz bile birçok takımlardan zencilerden üstün olduğunu düşünerek kendini üstün görme gereksinimini tatmin edebilir.

4- ÖĞRENME:

Öğrenme süreci çocuğun hayatında önemli bir süreçtir. Diğer tutumlar gibi önyargılarda öğrenme yoluyla kazanılmıştır. Çocuklar önyargılı olarak doğamazlar.

Morlan'da göre (1958) önyargılar sosyal öğrenme sürecinin ürünüdürler. Az öncede değindiğimiz gibi, önyargıların çoğu ana-babadan öğrenilmez. Çocuğun ilişki kurduğu önyargılı kişilerden kitle iletişim araçlarından öğrenilir. Böylece önyargılar bir grubun içi fencmeni olarak ele alınabilir. Çocuk gruba uymak için gurubundaki insanların önyargılarını benimseyebilir. Önyargıların gelişmesinde taklit süreci büyük rol oynar. Landis'de (1974) önyargıların diğer inanç ve tutumlar gibi insanların karşılıklı etkileşimleri sonucu öğrenildiği öne sürülmüştür.

Önyargılar bazan bir nesne ile olan yaşantılar sonucu ortaya çıkar. Örneğin bir çocuk etnik grubla ilgili bazı tatsız olaylarla karşılaşabilir ve bu olaylar sonucunda o etnik gruba karşı önyargılar geliştirir. Hemen belirtmek gerekir ki, bazı durumlarda önyargıların nesnesiyle ilgili yaşantılar çocukta önyargıya neden olmayabilir.

Bu yazımızda, kısaca önyargı ve önyargı ile ilgili kavramların tanımlarını ve çocukta önyargıları belirleyen faktörleri ele aldık.

Çocuklarda önyargıların gelişmesinde aile eğitim ve öğrenme faktörlerinin önemli rol oynadığı açıkça görülmektedir. Önyargıların temel kaynağı ana-baba ve diğer insanlarla (öğrenme ve taklit) temastır.

Önyargılar sadece azınlık gruplarının mensuplarına karşı takınılan bir tutum değildir. Önyargılar çeşitli objelere ve insanlara yöneltilebilen bir tutumdur. Çoğumuz herhangi bir konuda gerçekleri bilmeden, öğrenmeden önyargılı hareket ederiz.

Bazı psikologlar gerçeklerin gözler önüne serilmesiyle önyargının yok edilebileceğini öne sürmüşlerdir. Şüphesizki bu görüşü savunanlara hak vermek gerekir. Şu hususu unutmamak gerekirk, önyargı sadece zihinsel bir süreç değil aynı zamanda duygusal (hissi) yönü daha ağır basan bir süreçtir.

Bu nedenle, çocukların önyargılı inanç ve tutumlara sahip insanlar olarak yetişmelerini istiyorsak, onlara gerçekleri öğretmeliyiz. Çünkü önyargılı olarak dünyaya gelmezler, bunu toplum içerisinde öğrenirler.

KAYNAKLAR

- 1- Ammons, R. B: Reactions ina Projective Doll-Play İnterview of White Males Twotosix Years of Ageto Differences'in New. York City Jour of Educational Psy: 1950, 44, 1-19.
- 2- Allport, G. W.: The ature of Prejudice. Cambridge; Mass. Addison Weley 1954.
- 3- Elizabeth, B. Hurlock: Child development McGraw-Hill, Book Ccmç. N.Y. 1954; 360-363.
- 4- Krech, D. Crutchfield, R.S. and: Ballachey, E.L.: İndividual in Society N.Y. McGraw Hill, 1962. 133-134.
- 5- Howard Ehrilichs: The social psychology of Prejudice, John Wiley and sons. N.Y. 1973.
- 6- Landis, R. Judson: Sociology: Concepts and Characteristics, Wardsworth Pub. Ccmç. Inc. Calif. 1974, 124.

- 7- Mor-land; J.K.: Racial recognition by nursery school children in Lyeenburg. Va. Soc. Forces, 1953-37, 132-137.
- 8- Morgan T.C.: Psikolojiye Giriş Ders Kitabı: Çev: Hacettepe Psikoloji Bölümü. Hacettepe Üniversitesi Yayını 1980.
- 9- Stevenson, H.W.N.G. Stevenon: Social interaction in a integrated nursery school, Genet, Psychol. Monogr. 1960, 61 37-75.
- 10- Zelig, R.: Children's concepts and streotypes of American, Greek English, German and Japanese, J. Edu. Social., 1955, 20 360-368.